

השעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן ומניעת שכחת תינוקות ברכב סגור

הקדמה

- א. הקושי במשנה הראשונה בברכות
- ב. כללים בהיטהרות האדם מן הטומאות
- ג. שכחות הטומאה בסביבה הביתית והמשפחתית
- ד. טבול יום בתפיסת הטהרה של חז"ל
- ה. התנהלות יום יומית עם דיני טהרה
- ו. סיכום ביניים
- ז. הסוגיה בברכות
- ח. אכילת תרומה - בלילה
- ט. טבילת הכהנים - סמוך לבין השמשות
- י. הסבר דברי המשנה בברכות
- יא. תודעה של טהרה

הקדמה

המקרים המחרידים של שכחת תינוקות ברכב סגור בחודשי הקיץ הלוהטים התרבו מאוד בשנים האחרונות. הכל תרים אחר פיתרון לנגע נורא זה, שאינו פוסח על אף מגזר בחברה. במאמר זה נטען שכבר במשנה הראשונה בש"ס טמונה הנחייה חשובה, שהפנמתה עשויה לסייע למאבק בתופעה. המשנה מתייחסת למציאות שבה אכלו הכהנים את תרומתן בטהרה, דבר שאינו אפשרי בזמן הזה. הבנת המשנה על בורייה דורשת אפוא היכרות עם יסודות ההלכה בעניין הטהרה לאכילת תרומה.

א. הקושי במשנה הראשונה בברכות

המשנה הראשונה בברכות פותחת כך:

מאימתי קורין את שמע בערבין? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן¹
[רש"י: כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה].

1 הצירוף "אוכל בתרומה", "אוכל בחולין", "אוכל בקדשים" מצוי תדיר בלשון חז"ל, והוא ע"פ לשון המקרא "בקדשים לא יאכל" (ויקרא כב, ד) שפירושו "מן הקדשים לא יאכל". ראה רס"ג שם, ואיוב ו, יג.

מדוע נזקקה המשנה לכהנים המתטהרים מטומאתם כדי ללמד ממתי ניתן לקרוא קריאת שמע בערב? ועוד, כלום אין כהנים טהורים, שאוכלים תרומה מבעוד יום? אם כן, מדוע מוזכרת במשנה השעה "שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן" אם הכוונה היא לכהנים הטמאים בלבד?

ב. כללים בהיטהרות האדם מן הטומאות

בטרם נתייחס לקושי במשנה, נקדים כללים בעניין היטהרות האדם מן הטומאות. כל הטמאים המבקשים להיטהר צריכים טבילה. יש טמאים ב"טומאת ערב", שטבילתם מועילה להם כבר ביום שנטמאו בו, כגון הנוגע בנבלת השרץ הטמא. ויש טמאים שאין הטבילה מועילה להם עד אשר ימי טומאה רבים, כגון הנטמא למת והנידה. ואולם, תהליך ההיטהרות של כל הטמאים בכל הטומאות של תורה² אינו מסתיים לעולם בטבילה בלבד, אלא הרי הם בגדר "טבולי יום" כל עוד לא "העריב שמשם" לאחר טבילתם³. וטבול יום "הרי הוא כְּשֵׁנִי לְטִמְאָה, עַד שְׁיַעֲרִיב שְׁמֶשׁוֹ" (הל' שאר אבות הטומאות י, א).

בקרב הטמאים המונים ימי טומאה רבים יש ארבעה - הזב הזבה היולדת והמצורע - שתהליך ההיטהרות השלם שלהם כולל גם הבאת קרבן (הל' מחוסרי כפרה א, א):

שְׁפָל אֶתְד מֶהוּ, אִף עַל פִּי שְׁטֹהַר מְטֻמְאָתוֹ וְטָבַל וְהָעֲרִיב שְׁמֶשׁוֹ, עֲדִין הוּא חָסֵר, וְלֹא גִמְרָה טִהְרָתוֹ כִּדִּי לְאָכַל בְּקֻדְשִׁים, עַד שְׁיָבִיא קָרְבָּנוֹ. וְקִדְם שְׁיָבִיא כְּפָרְתוֹ - אָסוּר הוּא לְאָכַל בְּקֻדְשִׁים.

לכן, ארבעה אלה מכונים "מחוסרי כפרה".

נמצא שכל הטמאים בטומאות של תורה צריכים לכל הפחות **טבילה והערב שמש** כדי להיטהר, וארבעת מחוסרי כפרה צריכים נוסף על כך להביא קרבן (=כפרה) כדי להשלים את תהליך ההיטהרות שלהם.

המשנה במסכת נגעים (יד, ג) מלמדת שכל אחד מהשלושה הנ"ל מועיל לעניין מסויים: טבול יום אוכל במעשר שני⁴ אף שהוא עדיין כשני לטומאה, אולם כהן טבול

2 יש טומאות שעיקרם מתקנת חכמים שניתן להיטהר מהן באמצעות טבילה בלבד - ראה הל' שאר אבות הטומאות ט, א.

3 הדברים אמורים גם בעניינים של הטובלים בלילה (הל' מקוות א, ו). למשל, הנידה טובלת בלילה, וטבילה זו מתירה אותה לבעלה, אך היא עדיין בגדר "טבולת יום" לעניין טהרות עד שיעריב שמש ביום שלמחרת טבילתה (הל' קרבן פסח ו, ג). לדן היולדת, שטובלת גם היא בלילה, ראה הל' מטמאי משכב ומושב ה, ד.

4 מעשר שני יש בו קדושה, ו"האוכל מִעֶשֶׂר שְׁנֵי בְּטֻמְאָה - לוקה" (הל' מעשר שני ג, א). ואף שיש בו קדושה, דינו כחולין לעניין זה שאינו נטמא על ידי שני לטומאה (הל' שאר אבות הטומאות יא,

יום אינו אוכל בתרומה⁵ עד שיעריב שמשו⁶, ואז אוכל בתרומה⁷ אפילו הוא מחוסר כפרה. ומחוסר כפרה אינו אוכל בקדשים עד שיביא את קרבנו⁸.

מקורם של דינים אלו בדרשת המקראות. המשנה הראשונה בפרק "הערל" מלמדת: "וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה", ומובא על כך בגמרא (יבמות עד, א-ב):

מנא הני מילי? א"ר יוחנן משום ר' ישמעאל אמר קרא: 'איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב [בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר]' (ויקרא כב, ד), אי זהו דבר ששוה בזרעו של אהרן? הוי אומר זו תרומה... וממאי דהאי 'עד אשר יטהר' עד דאיכא הערב שמש, אימא עד דמייתי כפרה? לא ס"ד, דתנא דבי ר' ישמעאל בזב בעל שתי ראיות ובמצורע מוסגר הכתוב מדבר... דלאו בני כפרה נינהו. ואימא הני מילי דלאו בר כפרה אבל דבר כפרה עד דמייתי כפרה? ותו, הא דתנן 'טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרה אוכל בקדשים' - מנא לן? אמר רבא אמר רב חסדא תלתא קראי כתיבי: **כתיב 'ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים' (שם ו) הא רחץ טהור, וכתיב 'ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים' (שם ז), וכתיב 'וכפר עליה הכהן וטהרה' (שם יב, ח). הא כיצד? כאן למעשר כאן לתרומה כאן לקדשים.**

הגמרא לומדת מהכתוב בפרשת "אמור" (ויקרא כב, ו): "ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים" שיש סוג של "קדשים" שנאכל למתטהר כבר לאחר שרחץ בשרו במים (=טבילה), והוא מעשר שני. ואילו הקדשים המוזכרים בפסוק הבא: "ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים" (שם ז) הם התרומה, והם הם הקדשים שהוזכרו בתחילת הפרשה (שם ד): "בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר", ודינם להיאכל בהערב שמש. לפי פירוש זה של תנא דבי ר' ישמעאל, הדין שמחוסר כיפורים אוכל בקדשים רק לאחר הבאת קרבנו אינו מוזכר בפרשת "אמור" אלא נלמד מהכתוב בפרשת "תזריע" בעניין היולדת (ויקרא יב, ד-ח): "בְּכֹל קֹדֶשׁ לֹא תִגַּע וְאֵל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֵא עַד מְלֵאת יְמֵי טָהָרָה... וְכִפֹּר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן וְטָהָרָה", ומכאן שטהרת היולדת

5. (טו). לכן, מעשר שני טהור שנגע בו טבול יום נשאר בטהרתו, אפילו הוכשר לקבל טומאה.

6 אפילו תרומה טהורה שלא הוכשרה לקבל טומאה, כך שהתרומה אינה נפסלת במגעו. ראה הל' תרומות ז, א-ב והל' שאר אבות הטומאות יא, ג. ואם נגע טבול יום בתרומה טהורה שהוכשרה לקבל טומאה - פסלה, כיוון "שְׁהֶשְׁנִי עוֹשֶׂה שְׁלִישִׁי בְּתְרוּמָה" (הל' שאר אבות הטומאות יא, ג).

6 והוא הדין לכל טבול יום שאינו אוכל בקדשים, ואם נגע בקדשים פסלם, אפילו לא הוכשרו לקבל טומאה, מפני ש"חֲבַת הַקֹּדֶשׁ מִקְשָׁרְתָן" (הל' שאר אבות הטומאות יב, יג).

7 וכן כל מעורב שמש אוכל בקדשים, אם אינו מחוסר כפרה.

8 ואם נגע בקדשים בעודו מחוסר כפרה פסלם, ולאחר הבאת קרבנו הוא זקוק לטבילה נוספת מדרבנן לאכילת הקודש.

השלמה לקדשים תלויה בכפרתה (=הבאת קרבנה), והוא הדין לשאר מחוסרי כפרה.

ג. שכיחות הטומאה בסביבה הביתית והמשפחתית

הטומאות המטמאות את האדם שכיחות מאוד, ובפרט בסביבה הביתית והמשפחתית. בין הגורמים העיקריים⁹ לכך ניתן למנות את "טומאת משכב ומושב", שבגינה עלול להיטמא כל כלי המשמש לשכיבה, ישיבה, רכיבה או מדרס, בתנאי שהוא עשוי מחומרים המקבלים טומאה. כלי כזה (כגון מיטה, כסא, סדין, מחצלת ושטיח, וכן בגדים ונעליים) שיושבת או שוכבת או נשענת עליו הנידה או הזבה או היולדת¹⁰, או שכובד גופה מכביד עליו אף מבלי שהיא נוגעת בו, הרי הוא נעשה אב הטומאה, ומטמא בטומאת ערב את האדם הנוגע בו או הנושא או שכובד גופו מכביד עליו אף מבלי שנוגע בו.

אמנם ניתן לטהר כלים שנטמאו בטומאת משכב ומושב על ידי הטבלתם במקווה, אך הדבר כרוך בטורח גדול, ובכל מקרה כל זמן שמתגוררות בבית בנות בוגרות ונשים עלולים הכלים להיטמא שוב ושוב בעת נידתן¹¹.

קל להבין אפוא שבבית משפחתי ממוצע, בוודאי בימינו, ימצאו עשרות אם לא מאות פריטים שהם בגדר אבות הטומאה המטמאים את האדם בטומאת ערב בקלות רבה, עד שאפשר לקבוע שטומאת ערב אורבת לו לאדם כמעט מכל פינה בביתו!

ד. טבול יום בתפיסת הטהרה של חז"ל

מעמדו של טבול יום כמי שטהור חלקית מהווה נדבך מרכזי בתפיסת הטהרה של חז"ל¹², אשר השתדלו להקל על התנהלותו של טבול יום ככל שניתן. הדבר בא לידי

9 להרחבה בעניין זה ראה מאמרי ב"מעלין בקודש" גליון לב, אלול תשע"ו, עמ' 145 והלאה.

10 וכן הזב והמצורע. אמנם לדעת חלק מהראשונים המצורע אינו עושה את משכבו ומושבו אב הטומאה לטמא אדם (ראה רש"י פסחים סז, ב ד"ה זב).

11 אמנם ראה רש"י נידה נו, ב ד"ה בית הטומאות, ורמב"ן עה"ת בראשית לא, לה, שאפשר להבין מדבריהם שהנשים השתמשו במגורים נפרדים בעת נידתן, ולפי זה יתכן שבעיית המשכבות והמושבות הטמאים פחות חריפה מכפי שהוצגה כאן. לעומת זאת ראה דברי הרמב"ם במו"נ ג, מז ובאגרותיו (מהדורת הר"י שילת כרך א עמ' תיב וכרך ב' עמ' תקעא) שייחס את ההרחקה היתרה של הנידה ל"צאבה" ולקראים, ואילו לפי דין התלמוד "כָּל מְלָאכֹת שְׁהֶאֱשָׁה עוֹשֶׂה לְבַעֲלָהּ, נְדָה עוֹשֶׂה לְבַעֲלָהּ, חוּץ מִמְזִיגַת הַכּוֹס וְהַצֵּעֵת הַמְטָה וְהַרְחֵצַת פְּנֵי יָדָיו וְרִגְלָיו" (הל' אישות כא, ח), ולפי זה בעיית המשכבות והמושבות הטמאים קיימת במלוא חריפותה. וראה ספר החילוקים, מהדורת מרגליות עמ' 79, שמביא מנהגים שונים בעניין זה של "אנשי מזרח" (שנהגו לפי חכמי בבל, בהתאם ל"דין התלמוד" כדברי הרמב"ם) ושל בני א"י.

12 מעמדו של טבול יום עמד במוקד מחלוקת חריפה בין חז"ל לצדוקים ולכתות אחרות בימי בית

ביטוי בשורה של הקלות שניתנו לטבול יום אפילו ביחס לטומאות "קלות" מדרבנן, "וּמִפְּנֵי מָה הִקְלוּ בְּטָבוּל יוֹם? מִפְּנֵי שֶׁכָּבֵד טָהַר, וְאֵינוֹ מְחַסֵּר אֶלָּא הָעֶרֶב שְׁמִשׁ" (הל' טומאת אוכלין ז, ח).

יותר מכל ניכר הדבר במגעו של טבול יום במשקה חולין. בדרך כלל, החמירו חז"ל מאוד בטומאת משקים, משום שהם "עלולין לקבל טומאה, ומה היא עלילתן - שמקבלין טומאה שלא בהכשר" (פסחים יח, ב)¹³. אחת החומרות של המשקין היא שאפילו "נִגְעוּ בְּשֵׁנֵי, בֵּין בְּאֶדָם בֵּין בְּכַלִּים בֵּין בְּאֶזְלֵין - נֶעֱשׂוּ רְאִשׁוֹן לְטִמְאָ אַחֲרִים מִדְּבָרֵי סוּפְרִים" (הל' שאר אבות הטומאות י, י).

והנה, אף שטבול יום הוא כשני לטומאה, אין הוא מטמא משקה חולין, כפי שקובעת המשנה (פרה ח, ז):

כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחילה [=ראשון לטומאה]...
חוץ מטבול יום.

ה. התנהלות יום יומית עם דיני טהרה

ההקלות לטבול יום מאפשרות לרוב המוחלט של האנשים להתנהל באופן סביר ופשוט במפגש הנפוץ והיום יומי שלהם עם דיני טהרה, חרף השכיחות הגדולה של טומאת ערב בסביבה הביתית והמשפחתית כנ"ל.

1. אכילת חולין

כתב הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין טז, ח):

כָּל הַכְּתוּב בַּתּוֹרָה וּבְדִבְרֵי קִבְּלָהּ מֵהַלְכוֹת הַטְּמָאוֹת וְהַטְּהָרוֹת - אֵינוֹ אֶלָּא לְעֵנְנָן מְקַדָּשׁ וְקִדְשָׁיו וְתַרְוֻמוֹת¹⁴ וּמַעֲשֵׂר שְׁנֵי בַלְבַד, שֶׁהָרִי הַזֶּהִיר אֶת הַטְּמָאִין מִלְּהַפְּנֵס לְמִקְדָּשׁ אוֹ לְאֶכֶל קִדְשׁ אוֹ תְרוּמָה וּמַעֲשֵׂר בְּטִמְאָה. אֲבָל הַחֲלִין - אֵין בָּהֶן אִסוּר כָּלֵל, אֶלָּא מִתֵּר לְאֶכֶל חֲלִין טִמְאִין וְלִשְׁתוֹת מִשְׁקִין טִמְאִין.

לכן, מעיקר הדין, אדם שנמצא רחוק מהמקדש ומירושלים אינו צריך להיות מוטred

שני, כפי שמפורש בעניין הכשרים לשריפת הפרה האדומה (משנה פרה ג, ז). יתכן שהצדוקים ושאר הכתות לא הכירו כלל במעמד ביניים של "טבול יום" כמי שטהור חלקית, והמחלוקת המפורשת בעניין הפרה רק מהדהדת מחלוקת רחבה ועקרונית יותר (ראה מה שכתבו על כך יאיר פורסטנברג, "טהרה וקהילה בעת העתיקה", הוצאת מאגנס, עמ' 158, ויונתן אדלר, "הארכיאולוגיה של הטהרה", אוניברסיטת בר אילן, עמ' 97).

13 ואילו דברי מאכל אינם מקבלים טומאה עד ש"יוכשרו" לכך תחילה על ידי הרטבתם באחד משבעת המשקים המכשירים את המאכלים לקבלת טומאה.

14 המונח "תרומות" בהקשר זה כולל תרומה גדולה, תרומת מעשר, חלה וביכורים, וכן תשלומי תרומה וחומשה (הל' תרומות טו, כ; הל' שאר אבות הטומאות יא, יד).

מכך שהוא טמא רוב הזמן¹⁵, כל עוד הוא אוכל רק חולין, ואינו עוסק במעשר שני ותרומות.

2. אכילת חולין בטהרה

אמנם יש המקפידים לאכול גם את חוליהן בטהרה, כפי שמסביר הרמב"ם בהמשך דבריו (שם יב):

אף על פי שמתר לאכל אכלין טמאין ולשתות משקין טמאין, חסידים הראשונים היו אוכלין חליהן בטהרה ונזהרין מן הטמאות כלן כל ימיהם, והם הנקראים 'פרושים'.

כיצד יתנהל פרוש שנטמא בטומאת ערב? והלא קשה מאוד להימנע מטומאת ערב בסביבה הביטית והמשפחתית וכן! כלום לא יאכל הפרוש עד שיטהר בערב? או שמא יאכל רק מאכלים טמאים¹⁶ כל עוד אינו טהור? דיני טבול יום מספקים לפרוש פיתרון פשוט: הוא יכול לטבול¹⁷ ולאכול חולין טהורים עוד בטרם העריב שמשו. דין זה מפורש במשנה (פרה יא, ד-ה):

כל הטעון ביאת מים מדברי תורה - מטמא את הקודש, ואת התרומה, ואת החולין, ואת המעשר... לאחר ביאתו... פוסל בקודש, ומותר בחולין ובמעשר.

אדם "הטעון ביאת מים מן התורה" הוא מי שטמא בטומאה של תורה, באופן שהטבילה כבר מועילה לו (כגון מי שטמא בטומאת ערב). המשנה קובעת שאדם כזה מותר בחולין לאחר טבילתו (=בהיותו טבול יום). ברור שהמשנה עוסקת במי שאוכל חולין בטהרה¹⁸, אחרת מה החידוש בכך שמותר בחולין לאחר טבילתו - הלא גם בהיותו טמא גמור הוא מותר בחולין!

15 כמו שכתב הרמב"ם במו"נ ג, מז: "שכמעט לא תמצא אדם טהור כי אם מעטים".

16 ראה תוס' חולין ב, ב ד"ה טמא בחולין מאי למימרא.

17 הטבילה במקווה נתפסה כפעולה פשוטה וזמינה לרוב האוכלוסיה היהודית בארץ בימי בית שני וחכמי המשנה, כפי שעולה מהמחקר הארכיאולוגי המצביע על כמות גדולה מאוד של מקוואות ביתיים בכל היישובים היהודיים בארץ בתקופה זו. ראה אדלר, "הארכיאולוגיה של הטהרה" (בפרט פרק 2.1.8.א "ריבוי מקוואות ביתיים כתופעה המעידה על טהרה יום-יומית").

18 כך מפורש במאירי סוטה כט, א: "טבול יום, ר"ל שטבל ועלה ולא העריב שמשו, מותר בחולין ר"ל לאוכלי חוליהן בטהרה, שהרי אף במעשר מותר". וראה "משנה אחרונה" שמדייק מלשון הרישא שמדובר במי שאוכל חולין על טהרת התרומה (ולפי זה צ"ל שההיתר לאכול חולין על טהרת התרומה לאחר ביאתו במים הוא באופן שאינו מטמא אותם, וכגון שלא הוכשרו לקבל טומאה, או שחולין על טהרת התרומה אינם נפסלים במגעו של טבול יום, כשיטת התוס' נידה ז, א ד"ה והאי טבול יום, וכפי שסובר ה"משנה אחרונה" עצמו במסכת טבול יום א, א).

3. מעשר שני

אדם שגר רחוק מירושלים יכול לפדות מעשר שני שיש לו בכסף, ובבוא הזמן, לעלות לירושלים ולהוציא שם את הכסף על דברי מאכל ומשתה שייאכלו בטהרה, כשרמת הטהרה הנדרשת היא רק דרגת "טבול יום", כך שאין בדבר קושי גדול.

4. הפרשת תרומה

הטבל דינו כחולין לעניין טומאה וטהרה, ולכן אינו נפסל במגעו של שני לטומאה, כך שניתן להפריש ממנו תרומות בטהרה גם אם נגע בו טבול יום (הל' טומאת אוכלין ח, יט):

מעֶשֶׂר ראֲשׁוֹן שֶׁהַכֶּשֶׁר, וְנִגַּע בּוֹ טָבוּל יוֹם אֹיִם מְסֻאָבוֹת - מִפְּרִישֵׁין מִמֶּנּוּ תְרוּמַת מַעֲשֵׂר בְּטִהְרָה, מִפְּנֵי שֶׁמַּעֲשֵׂר ראֲשׁוֹן כְּחֻלִּין, וְטָבוּל יוֹם וְיָדִים מְסֻאָבוֹת אֵינָן פּוֹסְלִין אֶת הַחֻלִּין, שֶׁהַשְּׁלִישִׁי בְּחֻלִּין טָהוֹר.

הלכה זו עוסקת במאכל הטבול לתרומת מעשר שהוכשר לקבל טומאה, וברור שהוא הדין לכל מאכל טבל.

והנה, לא זו בלבד שמאכל טבל אינו נפסל במגעו של טבול יום, אלא טבול יום יכול בעצמו להפריש את התרומה ממאכל טבל (אפילו הוכשר לקבל טומאה), ואפילו ממשקה טבל, כפי שמתבאר מהמשך ההלכה (הל' טומאת אוכלין שם):

וְכֵן הָאִשָּׁה שֶׁהִיא טָבוּלַת יוֹם - לָשָׂה אֶת הָעֵסָה, וְקוּצָה לָהּ חֲלָה, וּמִפְּרִישָׁתָהּ וּמִנִּיחָתָהּ בְּפָלִי, וְנוֹתְנַת הַפְּלִי עִם שֶׁאָר הָעֵסָה כְּאַחַת, וּמִקְפָּת עַל הַכֹּל כְּדִי לְתַרֵם מִן הַמִּקְפָּה, וְאַחַר כֵּן קִרְאָה לָהּ שֵׁם וְאוֹמְרַת 'הֲרִי זוֹ חֲלָה', וּמִשְׁתַּקְרָא לָהּ שֵׁם לֹא תִגַּע בָּהּ, שֶׁלֹּא תִפְסַל אוֹתָהּ. וְכֵן הִיא עוֹשָׂה אִם לָשָׂה בְּעֶרְבָה שֶׁהִיא טָבוּלַת יוֹם.

הלכה זו עוסקת בעיסה הטבולה לחלה, שדינה כחולין לעניין טומאה וטהרה, ככל טבל אחר. כיוון שטבול יום אינו מטמא מאכל או משקה חולין, מותר לאשה טבולת יום ללוש את העיסה (תוך נגיעה במים)¹⁹ בקמח ובבצק) ולהפריש ממנה חלה בטהרה, בתנאי שלא תגע בחלה משקראה לה שם.

אילו טבול יום היה מטמא משקה חולין, לא ניתן היה לאשה הטמאה בטומאת ערב לאפות ולהפריש חלה בטהרה במהלך היום. אך כיוון שטבול יום אינו מטמא משקה חולין, אשה כזאת יכולה לטבול, ולאפות במהלך היום תוך הפרשת חלה בטהרה מבלי להמתין שיעריב שמשה. והוא הדין שטבול יום יכול להפריש גם שאר תרומות

19 אמנם לא בידיים מסואבות (ראה אור שמח, וראה "משנה אחרונה" טבול יום ד, ב), שהרי "הואיל והידיים שניות, אם נגעו במשקין עשו אותן תחלה" (הל' שאר אבות הטומאות ח, ח).

(אפילו ממשקה טבול²⁰), ובלבד שלא יגע בתרומה משקרא לה שם.

5. תעשיית השמן והיין

בתעשיית השמן והיין היתה הקפדה גדולה על הפקת התוצרים באופן שהתרומה שתופרש מהתוצרת תהיה טהורה²¹. השמן והיין נמנים בין "שבעת המשקים" שמקבלים טומאה, אדם טמא (אפילו בטומאה קלה מדרבנן שעושה אותו רק שני לטומאה) אינו יכול להשתתף בעשיית שמן ויין בטהרה, כיוון שהוא מטמא משקה במגעו (ואפילו רוק שניתז מפיו מטמא משקה). לכן "האוכל אוכל שני לא יעשה בבית הבד" (משנה טהרות ב, ח). לעומת זאת, טבול יום אינו מטמא משקה חולין, כולל יין ושמן, כשהם עדיין בגדר טבול. לכן "טבול יום מטמאת מית ומבעילת נדה²² עושה בבית הבד" (הל' טומאת אוכלין ח, יט).

נמצא שניתן לקיים את תעשיית השמן והיין בטהרה באמצעות טבולי יום²³, ואפילו בפועלים "עמי ארצות" שהם בחזקת טמאים "לפי שאינן בקיאים בדיקוי טמאות וטהרות" (הל' מטמאי משכב ומושב י, א). בעל הגת או בעל בית הבד צריך רק לוודא עם פועליו שאינם טמאי מת²⁴, ולהטביל אותם מחמת "טומאת עם הארץ" כדי שיהיו טבולי יום (הל' מטמאי משכב ומושב יג, ב):

הרופה לעשות יינו בטהרה באמנין עמי הארץ - הרי זה מטביל את הבוצרין²⁵.
וכן אם היה עושה שמן - מטביל הבדדן. וצריך לעמד על האמנין עד שיתבולו
בפניו²⁶, שהרי אינם יודעים הלכות טבילה וחיצצה.

20 ראה הל' טומאת אוכלין ח, ח: "טבול יום שהיה תורם את הבור".

21 ראה הל' מטמאי משכב ומושב יא, א; הל' תרומות יב, ט-יא; הל' ביכורים ח, יא-יב. וראה פה"מ חגיגה ג, ד: "שכל בני אדם מתכווננים ומטהרים כליהם ועצמם כדי שיהא כל מה שסוחטים טהור ויפרישו תרומה טהורה".

22 הרמב"ם נקט כאן בדוגמאות של טבול יום מטומאה חמורה בעקבות התוספתא (טהרות א, ג לפי גירסת צוקרמנדל), וכל שכן שהוא הדין לטבול יום מטומאה קלה.

23 ראה אדלר, "הארכיאולוגיה של הטהרה", פרק א.3.8 "מקוואות בזיקה למתקנים חקלאיים", שכבר עמד על כך, והסביר לפי זה את הממצא הארכיאולוגי של עשרות מקוואות שנתגלו בסמוך לגתות ולבתי בד מתקופת בית שני ומהתקופה שלאחר החורבן.

24 עם הארץ נאמן לומר שאינו טמא בטומאת מת (הל' מטמאי משכב ומושב יא, יב).

25 גזרו חכמים ש"הבוצר לדדך הקטר לטמאה, ואף על פי שלא נפלו משקין על הבוצר כלל" (הל' טומאת אוכלין יא, א). לכן צריך להטביל גם את הבוצרים, ולא רק את הדורכים בגת.

26 לכאורה צריכים הפועלים עמי הארץ להטביל גם את בגדיהם, שהרי בגדי עם הארץ נחשבים "מדקס לטהרות, ואם נגעו בגדין באכלין ומשקין הרי הן טמאין" (הל' מטמאי משכב ומושב י, א). אפשרות אחרת היא שהשוכר את הפועלים יספק להם בגדי עבודה טהורים.

יָצְאוּ חוּץ לְפֶתַח בַּיִת הַבַּד וְנִפְּנוּ לְאַחֲרֵי הַגֶּדֶר וְחָזְרוּ - הָרִי אֵלָיו בְּטִהְרָתוֹ. עַד כַּמָּה יִרְחִיקוּ וְהוּן טְהוֹרִין? עַד כַּדִּי שְׁלֵא יִסְתְּרוּ מַעֲיָנָיו. אַבָּל אִם נִסְתְּרוּ מַעֲיָנָיו - חָזְרוּ לְטַמְּאָתוֹ, עַד שְׁיִטְבְּיִלְמָם פְּעַם שְׁנִיָּה וְיַעֲרִיבוּ שְׁמִשָּׁן.

בעל בית הבד צריך להשיג על פועליו שטבלו לבל ייטמאו שוב במהלך העבודה. לכן "אם נסתרו מעיניו - חזרו לטמאתו", כלומר, חזרו לטומאת עם הארץ ("טמאתו") אשר ממנה ניתן להיטהר לגמרי לאחר טבילה והערב שמש בלבד. אך גם אם נסתרו מעיניו אין עליהם טומאת מת הדורשת הזיית מי חטאת בשלישי ובשביעי כדי להיטהר ממנה. ולכן, גם אם נסתרו הפועלים מעיניו, יחזור ויטבילם לפניו, והרי הם טבולי יום, ויחזרו למלאכתם מיד²⁷.

כמו כן יש לדאוג לכך שלא ימצאו כלים שהם בגדר מדרסים טמאים בסביבת העבודה, שמא ייטמאו בהם הפועלים (הל' מטמאי משכב ומושב יג, ד):

הַמְטִיחַ אֶת הַבְּדָדִיו, וְהִכְנִיסוֹן לְבַיִת הַבַּד וְנִעַל עֲלֵיהֶם - אִם הָיוּ שָׁם כְּלִים²⁸ שֶׁנִּטְמְאוּ בְּמִדְרָס, הָרִי בַּיִת הַבַּד כְּלוֹ טַמְאָה, שְׁמָא נִגְעוּ בְּאוֹתָן הַכְּלִים.

בניגוד למצב בסביבה הביתית, סביר להניח ש"ניקוי" בית הבד מן המדרסים הטמאים הוא פשוט לביצוע, בלי טירחה גדולה.

1. סיכום ביניים

טבול יום נחשב טהור לעניין אכילת חולין בטהרה ומעשר שני, ואינו מטמא מאכל או משקה של חולין במגעו (גם כשהחולין הם בגדר טבל), אף שנחשב כשני לטומאה. בהנחה שהטבילה במקווה נחשבת פעולה זמינה ויום יומית, הרי שדיני טבול יום מאפשרים לרוב הישראלים והלויים להתמודד בצורה פשוטה ולא מכבידה²⁹ עם דיני

27 פירוש זה בדברי הרמב"ם כאן מוכח מדבריו בהל' מטמאי משכב ומושב יא, יב: "עם הארץ ששומר 'טהור אני מטמאת מת', או ששומר 'כלי זה טהור מטמאת מת' - נאמן, ומטבילין אותו משום טמאת עם הארץ בלבד, וצריך הערב שמש, ואינו צריך הנייה". והוא אשר כתב הרמב"ם כאן, שהם צריכים טבילה והערב שמש בלבד כדי להיטהר לחלוטין מטומאת עם הארץ. אך ברור שכדי לחזור לעבוד בבית הבד, מספיקה הטבילה בלי הערב שמש.

28 ראה לעיל הערה 26, וברור ש"כלים" כאן כולל בגדים (ואולי גם בגדי עמי הארץ עצמם), כפי שמפורש בפה"מ טהרות י, א.

29 אם נכונה השערת החוקרים (ראה לעיל הערה 12) שהצדוקים ושאר הכתות לא הכירו במעמד של טבול יום כמי שטהור חלקית, הרי שמן הסתם הקשה הדבר מאוד על ניהול חיי היום יום בקהילות שלהם. יש בכך כדי להסביר את התעקשותם של חז"ל לשרוף את הפרה האדומה בטבול יום ולא במעורב שמש (משנה פרה ג, ו) נגד דעת הצדוקים, אף שברור שגם מעורב שמש כשר לשריפת הפרה. דווקא בעניין הסמלי כל כך של שריפת הפרה ביקשו חז"ל לבצר את מעמדו של טבול יום, שיש לו השפעה כה גדולה על חיי היום יום.

טומאה וטהרה בזמן שהם מתגוררים בסביבה הביתית והמשפחתית שלהם (מקום שטומאת ערב מצויה מאוד), כל עוד אינם עוסקים בקדשים³⁰.

ואולם, התרומות מהוות מרכיב משמעותי ביותר בכלכלתם של הכהנים ובני משפחותיהם, אך ההקלות שניתנו לטבול יום כמעט ואינן עוזרות לכהנים, שהרי "טבול יום פוסל אֶכְלֵי הַתְּרוּמָה וּמִשְׁקָה הַתְּרוּמָה"³¹.

ז. הסוגיה בברכות

נחזור לעיין במשנה הראשונה במסכת ברכות, ובתובנות שהיא מספקת על דרכם של הכהנים לעמוד בדרישות של אכילת תרומה בטהרה. המשנה תולה את שעת קריאת שמע של ערבית בשעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן, דבר שכאמור מעורר תמיהה. הגמרא (ברכות ב, א) מתייחסת לכך:

מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה - משעת צאת הכוכבים, לתני משעת צאת הכוכבים? מלתא אגב אורחיה קמשמע לן, כהנים אימת קא אכלי בתרומה - משעת צאת הכוכבים, והא קמשמע לן דכפרה לא מעכבא. כדתינא: 'ובא השמש וטהר' - ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה, ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה.

הגמרא מניחה שידוע שכהן שנטהר מטומאה "רגילה" (כך שאינו מחוסר כיפורים) רשאי לאכול תרומה משעת צאת הכוכבים. אך אלמלא נוסחה המשנה כפי שנוסחה, היה מקום לחשוב שכהן שהוא מחוסר כיפורים יצטרך להמתין עד להבאת קרבנו למחרת (לכל המוקדם) על מנת שיותר לו לאכול תרומה, כשם שאסור לו לאכול מן הקדשים כל עוד לא הביא קרבנו.

והנה, כבר ראינו לעיל שהגמרא במסכת יבמות (עד, ב) דורשת את המקראות כדי למצוא מקור לדין השנוי במשנה בנגעים, שכהן מחוסר כפרה שטבל והעריב שמשו אוכל בתרומה עוד בטרם הביא את כפרתו. דרשת המקראות מפריכה את ה"הווה אמיא" שהועלתה בסוגיה שם שאולי כהן מחוסר כפרה לא יאכל בתרומה בטרם הביא כפרתו. הדין שנלמד כ"מילתא אגב אורחא" מהמשנה בברכות מוציא מידי

30 העיסוק בדברים שבקדושה שלא במסגרת המקדש וקדשיו (כגון קריאת שמע, הנחת תפילין, תפילה וקריאה בתורה) מותר אפילו לטמא גמור (הל' קרית שמע ד, ח; הל' תפילין ד, ד; הל' תפילין ד, ג).

31 הל' שאר אבות הטומאות י, ג. אמנם לדעת הרמב"ם "טבול יום שֶׁנֶפֶל מֶרְקוֹ אוֹ מִמֵּימֵי רִגְלָיו עַל כֶּפֶר שֶׁלְתְּרוּמָה הָרִי זֶה טָהוֹר" (שם, ו), ולכן רוק שניתז מפיו של כהן טבול יום אינו פוסל את התרומה, וכן יש הקלות לטבול יום במגעו בתרומה דרך "חיבורים" כמבואר בהל' טומאת אוכלין ז, ח.

אותה "הווה אמינא" בדיוק.

נמצא לכאורה שרבינו הקדוש הוסיף כמה מילים למשנה הראשונה שבש"ס כדי להדגיש בדרך אגב שכל הכהנים המתטהרים שהעריב שמשם אוכלים בתרומה, ואפילו מחוסרי הכפרה, אף שהלכה זו שנויה במפורש במשנה בנגעים.

ועל כך העירו התוספות (ד"ה והא קמ"ל):

וא"ת, הא תנינא חדא זימנא במסכת נגעים ומייתי לה בהערל (יבמות עד, ב) 'העריב שמשו אוכל בתרומה?' וי"ל דרגילות של משניות לאשמועינן בקוצר אף למה שמפורש כבר.

המפרשים ציינו לעוד כמה מקומות ברחבי הש"ס³² שבהם מתרצים התוספות תירוץ דומה (תוך שהם מפנים למשנה הראשונה בברכות). ואולם הרואה יראה שבכל שאר הדוגמאות הדבר "המפורש כבר" שנלמד בדרך אגב הוא ממין העניין שעוסקים בו באותה משנה, ואילו כאן - מה הקשר בין שעת ההיתר של כהנים מחוסרי כפרה לאכול בתרומה לבין זמן קריאת שמע?

לשאלה זו יש השלכות חינוכיות, עד לימינו. רבים מילדינו פוגשים במשנה זו בשיעור המשנה הראשון בחייהם (בסביבות כיתה ג), ולומדים גמרא זו בראשית לימוד התלמוד. כלום לא חס רבינו הקדוש על המלמדים ועל תלמידיהם הרכים, שנדרשים ללמוד עניינים מורכבים מהלכות טומאה, טהרה ומחוסרי כפרה כבר במפגש הפותח שלהם עם התורה שבעל פה?

ח. אכילת תרומה - בלילה

לפענ"ד, דברי המשנה והגמרא חושפים טפח או טפחיים מהווי החיים היום-יומיים בחברה ששומרת על דיני טהרות. נראה שדברי המשנה והגמרא מלמדים שלרוב התרומה אכן נאכלת בלילה. הסיבה לכך היא שכהן שרוצה לאכול תרומה במהלך היום צריך לשמור על טהרת גופו לאכילת תרומה לפחות מהערב הקודם. שמירה כזאת קשה ביותר אפילו לפי דין תורה, וכל שכן שהיא קשה כשמתחשבים גם בגזירות חכמים.

אמנם כל הכהנים הזכרים מזהרים שלא להיטמא למת (מלבד לקרוביהם)³³, אך יש טומאות נוספות רבות שעלולות לטמא את הכהנים מדין תורה, וחלקן מצויות ביותר, ומותר לכהנים להיטמא בטומאות הללו. כאמור, בסביבה הביתית והמשפחתית של

32 ראה תוס' גיטין לד, ב ד"ה אלמנה; זבחים כח, א ד"ה אמר; וראה בפרט מנחות צג, א ד"ה ור"י.

33 הל' אבל ג, א. אמנם גם לכהן זכר מותר להיטמא "טומאת שבעה" כטמא מת אף שהמת אינו מקרובי, אם נוגע בבגדים או בכלים שנטמאו במת. ראה הל' אבל ג, ב; הל' טומאת מת ה, ג.

הכהן קשה מאוד להימנע מלהיטמא במדרסים טמאים. כמו כן, כהן ששימש מיטתו בלילה נטמא בטומאת ערב מדין תורה, וצריך טבילה והערב שמש לתרומה³⁴. ואין צריך לומר שכהן שהוא בעצמו אב הטומאה, כגון שהוא במצב שהוא מטמא משכבות ומושבות (כמו למשל אשת כהן או בת כהן נדה או זבה), הרי הוא אסור בתרומה כל ימי טומאתו, וצריך טבילה והערב שמש בסוף ימי טומאתו כדי להיטהר לתרומה. כל זה מדין תורה. ואם נתבונן בתקנות חכמים, ניוכח שהקושי לאכול תרומה במהלך היום הוא עצום (הל' שאר אבות הטומאות יג, ג):

מִי שֶׁהָיָה טְהוֹר לְתְרוּמָה, וְהִסִּיעַ אֶת לְבוֹ מִלְאָכָל - נִטְמָא בְּהֶסֶח הַדַּעַת, וְאִסוּר לְאָכֹל תְּרוּמָה עַד שֶׁיִּטְבֵּל פְּעַם שְׁנִיָּה, וְאִינוּ צָרִיךְ הָעֶרֶב שְׁמֶשׁ...

אם לתרומה פן - קל וחומר לקדש, שְׁכָל הַפְּסִיחַ דַּעְתּוֹ צָרִיךְ טְבִילָה. וְאִם לֹא שְׁמֵר עֲצֻמוֹ מִטְּמֵאָת מֵת, וְלֹא יָדַע בְּנֻדָּאֵי שְׁלֹא נִטְמָא - הֲרִי זֶה צָרִיךְ הִזָּיָה שְׁלִישִׁי וְשִׁבְעִי מִפְּנֵי הֶסֶח הַדַּעַת. וְאִם יָדַע שְׁלֹא נִטְמָא בְּמֵת, וְהִסִּיחַ דַּעְתּוֹ מִשְׁאֵר הַטְּמֵאוֹת - הֲרִי זֶה צָרִיךְ טְבִילָה וְהָעֶרֶב שְׁמֶשׁ אֶף לְתְרוּמָה. וְדָבָר בְּרוּר הוּא שְׁכָל הַטְּבִילוֹת הָאֵלוּ מִדְּבָרֵיהֶם.

נמצא שלא רק כהן שנטמא במדרס טמא הרי הוא אסור בתרומה במהלך היום, אלא גם כהן ש"הסיח דעתו" ואינו יודע בוודאי שלא נטמא במדרס (למשל) - הרי גם הוא צריך טבילה והערב שמש לתרומה, מתקנת חכמים.

המשמעות המעשית של הלכה מאלפת זו היא שכהן המבקש לאכול תרומה ביום צריך להיות מסוגל לתת דין וחשבון על כל צעד ושעל שלו מהעת שבה נטהר לאחרונה (לכל הפחות מהערב הקודם). יש להניח שלרוב הכהנים ובני משפחותיהם מציבה הלכה זו רף גבוה שהם אינם מסוגלים לעמוד בו מדי יום ביומו.

מן הסתם, בשבועות הספורים בשנה שבהם שימשו הכהנים ההדיוטות ששירתו במקדש ב"משמר" (בזמן הבית), הקפידו הכל על טהרת גופם. כהן ששייך ל"בית אב" שעובד במקדש ביום מסויים חייב להיות טהור לחלוטין במהלך היום כדי לעבוד במקדש, ואף שאר בתי האב שבאותו משמר צריכים להיות בכוננות להיקרא לעבוד במקדש במידת הצורך. סביר להניח שמגורי הכהנים המשרתים הוכנו לכך מראש, שלא יימצאו בהם מדרסים טמאים וכדומה.

אך בשאר ימות השנה, כהן שחי עם משפחתו רחוק מירושלים אין לו חיוב לשמור על טהרת גופו ברמה של "מעורב שמש", חוץ מאשר לאכילת תרומה. יש להניח שרוב רובם של הכהנים בחרו בדרך הפשוטה והמותרת לכתחילה לאכול את תרומותיהן בטהרה, והיא לטבול סמוך לבין השמשות ולהמתין "עַד שֶׁיַּעֲרִיבוּ שְׁמֶשֶׁן וְיִצְאוּ שְׁלֹשָׁה

34 במקרה של אשת כהן ששימשה, יש מצבים שבהם טומאתה לתרומה נמשכת יותר מיום אחד משום פליטת שכבת זרע - ראה הל' תרומות ז, ז.

כּוֹכְבִים בְּיַנּוּנִים, וְזֶה הָעֵת - כְּמוֹ שְׁלִישׁ שָׁעָה אַחַר שְׁקִיעַת הַחֲמָה" (הל' תרומות ז, ב), ואז לאכול את סעודת הערב מהתרומות³⁵. חלופה זו דורשת מהכהנים ובני משפחותיהם לשמור על טהרת גופם לתרומה (מבלי להסיח את דעתם) כשעה ביום, דבר שהוא בהחלט בר ביצוע.

ט. טבילת הכהנים - סמוך לבין השמשות

הוכחה לכך ניתן למצוא בדברי ר' מאיר (ברכות ב, ב), שקובע את זמן קריאת שמע בערב "משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן", ומסביר רש"י:

משעה שהכהנים טובלים - היינו קודם בין השמשות, כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש, והכי אמרינן בבמה מדליקין דזמן הטבילה קודם בין השמשות מעט.

הסוגיה שרש"י מפנה אליה (שבת לה, א) עוסקת במחלוקת התנאים באשר להגדרת "בין השמשות" בקשר לזמן כניסת השבת ויציאתה. לפי ר' יהודה "משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין" מוגדר כבין השמשות, ואילו ר' יוסי סובר "בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו". בגמרא שם מובא:

אמר רב יהודה אמר שמואל, בין השמשות דר' יהודה כהנים טובלין בו [רש"י: ואע"פ שצריכין הערב שמש אחר טבילה לאכול בתרומתן, קסבר ימא הוא ויש שהות אחריו לשקיעת החמה].

עצם האזכור של הכהנים וטבילתם לתרומה בסוגיה שהקשרה זמן כניסת השבת ויציאתה מעורר תמיהה. אם רב יהודה אמר שמואל רצה ללמד שבין השמשות דר' יהודה כשר לטבילה, מה מיוחד בכהנים יותר מכל חייבי טבילות אחרים? הלא "כָּל חֵיבֵי טְבִילוֹת - טְבִילָתָן בַּיּוֹם, חוּץ מִנְּדָה וְיִלְדָת" (הל' מקוות א, ו). הגמרא דנה בדברי רב יהודה אמר שמואל:

למאן? אילימא לר' יהודה - ספקא הוא! אלא ביה"ש דר' יהודה לר' יוסי כהנים טובלין בו. פשיטא! מהו דתימא בין השמשות דר' יוסי מישך שייך בדר' יהודה, קא משמע לן דשלים בין השמשות דר' יהודה והדר מתחיל בין השמשות דר' יוסי.

חידושו של רב יהודה אמר שמואל הוא שלדעת ר' יוסי (שסובר שבין השמשות כהרף

35 אמנם ברור שהיו גם כהנים שאכלו תרומה במהלך היום. ראה למשל ספרי זוטא במדבר יח, ז: "אמרו עליו על רבי טרפון שהיה אוכל תרומה בשחר ואומר הקרבתי תמיד של שחר ואוכל תרומה בין הערבים ואומר הקרבתי תמיד של בין הערבים". אך בגירסת הסיפור בפסחים עב, ב משמע שאכל בלילה.

עין) הכהנים טובלים לתרומתן אפילו בזמן שמוגדר על ידי ר' יהודה כבין השמשות. יש בכך בשורה לכהנים, שהרי ככל שיוכלו לאחר את טבילתם, כך יתקצר הזמן שבו כל הסחת דעת תעלה להם באפשרות לאכול בתרומה. ולכן ה"שעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן" היא "קודם לבין השמשות מעט". חייבי טבילה אחרים רשאים גם הם לאחר את טבילתם עד קצה הגבול האפשרי, אך בדרך כלל אין להם סיבה לעשות זאת (ואדרבה, לרוב יעדיפו להקדים את טבילתם כדי ליהנות מהיתרונות של מעמד "טבול יום" במהלך היום). ואולם כהן שטבילתו לתרומה מסמנת כניסה ל"משטר" של אי הסחת הדעת מן הטומאות, יעדיף לאחר את טבילתו זו³⁶ ככל שניתן. וכך נהגו רוב הכהנים הטובלים לתרומתן, כפי שעולה מדברי ר' מאיר בברכות ומהגמרא בשבת.

י. הסבר דברי המשנה בברכות

לפי זה דברי המשנה בברכות מובנים ופשוטים. בחברה ששומרת על דיני טהרות, "השעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן" היא שעה הידועה ומוכרת היטב לכולם, גם לילדים. הכל רואים מידי יום איך רוב בני משפחות הכהנים טובלים לפנות ערב קודם לבין השמשות מעט, ולאחר מכן נכנסים לאכול בתרומתן.

המשנה יכלה אמנם לנקוט ב"צאת הכוכבים" כתחילת זמן קריאת שמע של ערבית. אלא שהגדרה זו **פחות מובנת ופשוטה**, שהרי היא לא מתאימה ליום המעונן, ואפילו ביום בהיר לא הכל יודעים להבחין ביציאת שלושה כוכבים בינוניים.

ואולם, אילו נמצאו יוצאים מהכלל של "השעה שהכהנים נכנסים לאכול מתרומתן", לא היה מקום להשתמש בהגדרה זו במשנה. נמצאנו למדים בדרך אגב שגם כהן מחוסר כיפורים אוכל בתרומה בהערב שמש. המשנה לא נוסחה כפי שנוסחה כדי ללמד דין זה (ששנוי במפורש במסכת נגעים), אך אילו היה דינו של כהן מחוסר כפרה בתרומה שונה מדינם של שאר הכהנים המתטהרים, לא היתה נוקטת המשנה בסימן של שעת אכילת הכהנים בתרומה. וזו כוונת הגמרא ב"מילתא אגב אורחיה קמשמע לך"³⁷.

36 כמובן שהכהן עשוי לטבול גם מוקדם יותר במשך היום, למשל על מנת לאכול חולין בטהרה. אך שלא כטבילה לחולין, הטבילה לתרומה דורשת כוונה מתקנת חכמים (הל' שאר אבות הטומאות יג, ב).

37 רשב"א ברכות ב, א ד"ה הא קמ"ל.

יא. תודעה של טהרה

אותה שעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן נדרשים הם לשמור על מצב תודעתי של טהרה, מבלי להסיח את דעתם מן הטומאות כולן. והוא הדין לכל אדם המבקש להיות טהור לקודש³⁸. השמירה על מצב תודעתי כזה דורשת מן האדם זהירות גדולה, וריכוז כל כוחות הנפש לאורך זמן על מנת לדעת בדיוק לאן נכנס, במה נגע, היכן ישב, ועל מה דרך בכל רגע ורגע מאז נטהר לאחרונה. זהירות מופלגת זו מחייבת מודעות לשלל פרטיה ודקדוקיה של הלכות טהרה ונועדה לזכך את דעתו של אדם, ש"טַהַרְתָּ הַגּוֹף מִבְּיָאָה לְיָדַי קִדְשֵׁת הַנֶּפֶשׁ מִן הַדְּעוֹת הָרְעוֹת, וְקִדְשֵׁת הַנֶּפֶשׁ גּוֹרְמַת לְהַדְּמוֹת בְּשִׁכְיָנָה, שְׁנֹאֲמַר: 'וְהִתְקַדְּשִׁתָּם וְהִיִּיתָם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי'" (הל' טומאת אוכלין טז, יב).

כמה רחוקים אנו בדורינו מן היכולת לשמור על מצב תודעתי של טהרה! קצב החיים המסחרר והציפייה לזמינות רציפה גורמים לו לאדם להימצא בתזזיית מתמדת. דעתנו מוסחת תדיר על ידי שלל המכשירים המצפצפים והמהגים שיש היום ברשות כל אחד. אילו נהגו הלכות טהרה בזמן הזה, היה מקום לגזור לכל הפחות טומאה קלה על כל הנושא מכשיר כזה, שכל מטרתו היא להסיח את דעתו של האדם, ההיפך הגמור ממגמת הלכות טהרה!

ספק גדול אם לכך התכוונו חז"ל, אך לדאבונו בשנים האחרונות נוכחנו לדעת שכל הסחת דעת בזמן נהיגה, ואפילו בזמן הירידה מהרכב ונעילתו, עלולה להוביל לא רק לסתם טומאה אלא, חלילה, לטומאת מת החמורה רח"ל.

רבינו הקדוש בחר לפתוח את הש"ס באזכור אותה שעה יומית שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן כשהם ממוקדים ומרוכזים במשימה שלפניהם, מבלי לאפשר לגורמים אחרים להסיח את דעתם. אין סימן מתאים יותר מזה לשעת קריאת שמע של ערבין, שבה נדרש אדם לכוון את לבו לקבלת עול מלכות שמים.

38 הל' שאר אבות הטומאות יג, ג. וראה הל' מחוסרי כפרה ד, א. הכהנים מורגלים באכילת התרומות בטהרה מילדותם, והרגל זה ודאי מסייע בידם כשגדלים לעמוד ולשרת במקדש בטהרה. אך ברור שלא כל מי שמגיע למקדש או אוכל קדשים מסוגל לעמוד בדרישות המחמירות של הטהרה, כפי שמשביר הרמב"ם במו"נ ג, מז (לפי תרגומו של שוורץ): "מפני שאי אפשר שלא יסיח אדם דעתו ויכנס אל המקדש טמא, או יאכל קדשים כשהוא טמא... ציווה על קרבנות שיכפרו על טומאת מקדש וקדשיו... והם שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים ושעיר המשתלח".

We are grateful to the "Maatschappij voor het Nut der Israelieten in Nederland" and to the medical specialists in Israel and abroad who contributed generously to scholarships for students who work on the project of סימני זיהוי לפירוש רש"י מקורי למסכתות